

SPOREN VAN HET VERLEDEN – WEBPUBLICATIE VAN DE BELGISCHE SENAAAT

Themareeks rond “75 jaar einde Tweede Wereldoorlog – De Hoge Assemblee en het trauma van de kampen”

Deel 3. Communistische senatoren op het veld van eer

“MEER WETEN?”

COMMUNISTISCHE SENATOREN OP HET VELD VAN EER

De Senaat die op 10 mei 1940 uiteengaet, telt in zijn midden drie communisten. Als de Hoge Vergadering opnieuw samenkomt in september 1944, is enkel het lot van één van hen bekend. **Walther Noël**, senator voor Luik, is in 1942 in een Duits concentratiekamp omgekomen, zo verklaart Senaatsvoorzitter Robert Gillon op de rouwzitting voor de leden of oud-leden die de voorbije jaren niet hebben overleefd.¹ Wat is er gebeurd met Noël's geestesgenoten **Isidore Heyndels** en **Valentin Tincler**, respectievelijk verkozen voor Brussel en Charleroi-Thuin, maar eveneens gedeporteerd? Hun familieleden en vrienden verkeren meer dan tien maanden in het ongewisse. Hetzelfde geldt voor de collega's-senatoren aan wie Gillon uiteindelijk op vrijdag 10 augustus 1945 uitsluitel kan geven. Zij zullen noch Heyndels, noch Tincler weerzien. Beiden zijn net als Noël ten prooi gevallen aan de Teutoonse barbarij. Meteen heeft de Senaat geen communistische fractie meer.²

Communisten en de Senaat, een huwelijk uit liefde is het niet echt geworden tijdens de jaren dertig. De Hoge Vergadering is nog niet geheel verlost van haar elitaire cachet. Heeft ze tot voor kort niet vooral de bezittende klasse vertegenwoordigd? De communistische senatoren voelen zich de vreemde eend in de bijt en laten dat meermaals blijken. In vergelijking met de Kamer van volksvertegenwoordigers geniet de Senaat duidelijk een meer reactionaire reputatie, laat Noël zich ontvallen.³ Meerdere collega's, met name binnen de katholieke rechterzijde, staan inderdaad achterdochtig, ja zelfs misprijzend tegenover de nieuwlichters. « *Vous n'allez tout de même pas défendre ces gens-là !* », roept een verontwaardigde baron Pierre Nothomb uit.⁴

De wederzijdse afstand klinkt nog enigszins door in de rouwhuldes die Gillon aan de communistische collega's betuigt. Hij geeft toe dat hun politieke en sociale ideaal veraf lag van dat van de meeste leden van de assemblee.⁵ Maar de Senaat kan er niet omheen dat zij alles overhadden voor hun ideaal en er de hoogste prijs voor hebben betaald. De drie Senaatsverkozenen zijn gevallen op het veld van eer. Daarvoor hebben wij ons te buigen, zo moeten we hen ons herinneren, besluit Gillon: « *On peut ne pas partager l'idéal de ce parti, on peut même, dans certains milieux, s'inquiéter de ses tendances, mais on a le devoir de s'incliner devant ceux*

¹ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 20 september 1944, rouwhulde aan de leden of oud-leden der beide Wetgevende Kamers, overleden sedert 10 mei 1940, p. 5.

² *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 10 augustus 1945, rouwhulde van de heeren Heyndels en Tincler, p. 547.

³ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 17 juli 1936, wetsontwerp betreffende de amnestie voor naar aanleiding van stakingsfeiten gepleegde misdrijven – behandeling, p. 202.

⁴ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 21 juni 1939, persoonlijk feit, p. 422.

⁵ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 20 september 1944, rouwhulde aan de leden of oud-leden der beide Wetgevende Kamers, overleden sedert 10 mei 1940, p. 5.

qui consacrent leur existence à la défense d'un idéal et qui paient de leur vie la fidélité à leurs principes (Très bien !). ».⁶

Gevallen op het veld van eer. Dat vormt de *game changer* en stelt alles in een ander daglicht. Om die status te bereiken hebben Walther Noël, Isidore Heyndels en Valentin Tincler een ware odyssee afgelegd. Tijdens hun odyssee dient het communistische ideaal als richtsnoer; toch worden ze ook heen en weer geslingerd tussen hun antifascistische overtuiging enerzijds en hun loyaliteit versus de Sovjet-Unie anderzijds. Bovendien zijn ze de speelbal van de wisselende politieke regimes. De Belgische overheid bejegt hen met wantrouwen, de Duitse bezetter ligt op de loer alvorens toe te slaan.

Communisten in de Senaat

Tijdens het interbellum wint het communisme sterk aan populariteit, niet enkel bij arbeiders, maar ook bij jonge intellectuelen. Vanwege haar regeringsdeelname wordt de sociaaldemocratische Belgische Werkliedenpartij (BWP) maar al te zeer met de officiële machthebbers geassocieerd.⁷ Dat doet velen uitkijken naar een linkser, meer inspirerend alternatief. De Sovjet-Unie is hun lichtende voorbeeld. Alles wat ze over dat land weten, lijkt een model te zijn: geen crisis zoals in de kapitalistische landen, maar vijfjarenplannen, collectivisering van het platteland, gratis onderwijs en gratis gezondheidszorg. Ze geloven er oprecht in.⁸

De Communistische Partij van België (CPB) ziet het leven in 1921⁹ en breekt in 1925 door in de Kamer van volksvertegenwoordigers.¹⁰ Voor kleinere partijen ligt de drempel in de Senaat hoger; hij telt slechts de helft van de rechtstreeks verkozenen van de Kamer en de aanwijzing van de provinciale en gecoöpteerde senatoren werkt in het voordeel van de grotere formaties.¹¹ Het is wachten tot 1936 tot er communistische senatoren zijn. Dat jaar boekt de CPB een forse winst bij de parlementsverkiezingen, mede ingevolge haar inzet bij een stakingsbeweging. Het levert haar drie rechtstreeks verkozen senatoren op: Louis Bourguignon (Charleroi-Thuin), Isidore Heyndels en Walther Noël. Uit de voorkeurstemmen blijkt dat vooral Heyndels populair is.¹² Daarnaast kan de partij Ferdinand Minnaert laten coöpteren. Bij de parlementsverkiezingen van 1939 is er evenwel een lichte achteruitgang, waardoor ze haar gecoöpteerde senator verliest. Heyndels en Noël behouden hun zetel, terwijl Bourguignon wordt vervangen door Tincler.¹³

⁶ *Ibid.*; *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 10 augustus 1945, rouwhulde van de heeren Heyndels en Tincler, p. 547.

⁷ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *L'an 40. La Belgique occupée*, Brussel, 1971, p. 52 ; José GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore. Résistance et parti communiste. Les communistes belges de 1939 à 1944. Un aspect de l'histoire de la Résistance en Belgique*, Brussel, 2018, p. 509 ;

⁸ "Voor zover we wisten, liep dat allemaal prachtig, en we wisten zoveel als men ons vertelde, dat geloofden wij voor 150 %" (Pierre JOYE, hoofdredacteur van het communistische dagblad *La Voix du Peuple*, in Marcel LIEBMAN, Rudi VAN DOORSLAER en José GOTOVITCH, *Een geschiedenis van het Belgisch kommunisme, 1921-1945*, acta van het colloquium aan de ULB van 28 april 1979, *VMT Cahier 2*, 1980, p. 94).

⁹ José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 17 ; Rudi VAN DOORSLAER, *De Kommunistische Partij van België en het Sovjet-Duits niet-aanvalspakt*, Brussel, 1975, p. 39.

¹⁰ Emmanuel GERARD, Els WITTE, Eliane GUBIN en Jean-Pierre NANDRIN", *Geschiedenis van de Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers 1830-2002*, Brussel, 2003, p. 453-454.

¹¹ Emmanuel GERARD, 'De Senaat 1918-1970', in: Véronique LAUREYS en Mark VAN DEN WIJNGAERT (red.), *De Belgische Senaat. Een geschiedenis. Instelling in verandering*, Tielt, 2016, p. 120.

¹² José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 632.

¹³ Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 61.

Noël is geboren in 1890 en als ingenieur elektronica afgestudeerd aan de universiteit van Luik; hij is ook beroepshalve als zodanig actief.¹⁴ Heyndels is geboren in 1887 en heeft zijn sporen verdiend als metaalbewerker; hetzelfde geldt voor Tincler, geboren in 1898.¹⁵ Daarnaast is Tincler als gespecialiseerd arbeider voor stoomgeneratoren in Belgisch Congo werkzaam geweest; tijdens de Spaanse burgeroorlog heeft hij zich ingezet voor de republikeinse zaak en de Internationale Brigades.¹⁶

De intrede van de communisten in de Senaat vindt plaats in hetzelfde jaar als die van Rex. De Hoge Vergadering heeft sinds 1929 al Vlaams-nationalisten moeten dulden. Haar werkzaamheden verlopen heel wat minder sereen dan voorheen.¹⁷ Tot de nieuwe, meer rumoerige politieke cultuur dragen de communistische senatoren op hun manier bij, niet zonder hilariteit en ergernis bij de “traditionelen”.

Tincler verwoordt het uitgangspunt: « *Nous communistes, nous luttons pour le régime socialiste dans lequel sera supprimée définitivement l'exploitation de l'homme par l'homme* ». ¹⁸ Het is die lijn die de communistische senatoren vurig verdedigen in tal van uitvoerige interrupties en toespraken. In hun ogen geeft de Sovjet-Unie de richting aan om de economische crisis te bestrijden. Ze willen de rijken laten betalen en de vitale belangen van arbeiders en middenstanders verdedigen. Internationaal gezien willen ze een halt toeroepen aan het fascisme door middel van een collectief veiligheidssysteem en eenheid tussen alle antifascisten. Ze bepleiten een Volksfront, zoals is uitgetoet in Frankrijk en Spanje.

Binnen dat raam legt ieder fractielid zijn eigen accenten. Noël toont zich uitermate bezorgd omtrent de oorlogsdreiging en de expansiedrang van Hitler-Duitsland. Hij kant zich rondt tegen de onafhankelijkheidspolitiek waarmee België naar zijn oosterbuur glimlacht en bepleit een pact voor wederzijdse bijstand met de Sovjet-Unie. ¹⁹ Heyndels neemt het op voor de kleine man. Hij wil dat België een kosteloos pensioen invoert en optreedt tegen de belastingontduiking door het grootkapitaal. ²⁰ Tincler neemt de Belgische koloniale politiek op de korrel. Hij klaagt de uitbuiting van de inheemse bevolking van Congo aan en de woekerwinsten die bepaalde ondernemingen daar behalen. Volgens hem moeten de zwarte arbeiders dezelfde rechten krijgen als de witte.²¹

Noch Londen, noch Berlijn

Aan het einde van de jaren dertig kleurt de internationale hemel boven België donker. Hitler-Duitsland heeft het Rijnland opnieuw bezet en stelt de Duitse economie ten dienste van de herbewapening. Daarmee schendt hij de verdragen van Versailles (1919) en Locarno (1925).

¹⁴ Commission d'agrégation pour prisonniers politiques et ayant droits de Liège, conclusions, 12 mei 1953, p. 1 (dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Walther Noël).

¹⁵ José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 632; IDEM, *Notice biographique de Valentin Tincler*. s.d. Wij danken het Centre des Archives du communisme en Belgique (CARCoB) voor het beschikbaarstellen van de genoemde notitie.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Emmanuel GERARD, 'De Senaat 1918-1970', in: Véronique LAUREYS en Mark VAN DEN WIJNGAERT (red.), *Op. cit.* p. 142.

¹⁸ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 8 juni 1939, begroting van het ministerie voor Economische Zaken en Middenstand dienstjaar 1939 – hervatting van de behandeling, p. 305.

¹⁹ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 9 juli 1936, regeringsverklaring – voortzetting van de behandeling, p. 149 en 30 juni 1939, begroting Buitenlandse Zaken, p. 565-568.;

²⁰ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 19 oktober 1937, wetsontwerp ouderdomspensioen, p. 171 en 19 juli 1938, wetsontwerp tot verzekering van de juiste heffing van belastingen – hervatting van de behandeling, p. 1988-1989.

²¹ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 06 juni 1939, koloniale ontwerpen - behandeling, p. 253-254 en 7 mei 1940, wetsontwerpen Belgisch Congo en Ruanda-Urundi, p. 1068-1076.

Tactisch gezien beklemtoont Hitler de Duitse bereidheid tot verstandhouding, maar in werkelijkheid bereidt hij de oorlog voor. Die oorlog staat in het teken van meer *Lebensraum* voor het Duitse volk, meer bepaald in oostelijk Europa en de onderwerping van de aldaar levende, inferieure volkeren. Groot-Brittannië wil vooral niet worden meegezogen in een nieuw Europees conflict en geeft zo Duitsland de indruk de vrije hand te geven bij het verleggen van zijn grenzen.²² In Frankrijk overheerst dezelfde instelling en tijdens de conferentie van München (september 1938) denken de westerse mogendheden dat Hitler wel met een compromis – het voornamelijk Duitstalige Sudetengebied dat deel uitmaakt van Tsjechoslowakije -genoegen zal nemen.²³

Vanuit het standpunt van de Sovjet-Unie bekeken, is een agressieve oorlog vanwege nazi-Duitsland onvermijdelijk. Stel dat Hitler in het oosten oorlog wil voeren en dat Frankrijk en Groot-Brittannië neutraal blijven. In dat geval is de vernietiging van de Sovjet-Unie waarschijnlijk. Om dat te voorkomen wil de Sovjet-Unie tijdig een alliantie hetzij met het Westen, hetzij met Hitler.²⁴

Pas in maart 1939, als Hitlers troepen ook de rest van Tsjechoslowakije onder de voet hebben gelopen, schieten de westerse mogendheden wakker. Groot-Brittannië wil nu de Poolse onafhankelijkheid garanderen en zijn alliantie met Rusland nieuw leven inblazen.²⁵ Maar Hitler is Groot-Brittannië voor en sluit op 23 augustus 1939 een niet-aanvalspact met de Sovjet-Unie! Ook die demarche is louter tactisch. Al wat Hitler wil, is Rusland te onderwerpen. Maar als het Westen te blind is om hem daarin te steunen, dan wil hij wel met Rusland tot overeenstemming komen, het Westen verslaan en zich vervolgens tegen de Sovjet-Unie keren.²⁶ De geheime protocollen bij het niet-aanvalspact laten Hitler toe de Poolse grenzen te overschrijden, waarna Frankrijk en Groot-Brittannië Duitsland de oorlog verklaren. De Tweede Wereldoorlog is een feit.

Het niet-aanvalspact komt op vele communistische militanten over als een donderslag bij heldere hemel. Hoe aan de eigen leden en aan de buitenwereld uitleggen dat men een pact sluit met diegenen die men steeds heeft bevochten? In hun binnenste zijn ze verbolgen, maar gezien haar grote prestige moet de Communistische Internationale niet veel moeite doen om ze te overtuigen.²⁷ Tegenover haar instructies stelt de CPB zich, net als andere communistische partijen in West-Europa, gedisciplineerd op.²⁸ De nieuwe lijn komt erop neer dat de komende oorlog niet antifascistisch, maar imperialistisch van aard is. Het ordewoord luidt “*noch Londen, noch Berlijn*”, want Frankrijk en Groot-Brittannië worden geacht enkel hun eigen economische belangen te willen veiligstellen tegenover de Duitse expansiedrang. Wordt aanvankelijk Hitler nog als de hoofschuldige aangewezen, dan moeten na een tijdje vooral Daladier en Chamberlain het als oorlogsstokers ontgelden.²⁹ De CPB schaart zich nu wel volop achter de Belgische neutraliteitspolitiek en verwijt de regering zelfs die niet voldoende ernstig te nemen.³⁰

²² Hagen SCHULZE, *Kleine deutsche Geschichte. Mit Grafiken, Karten und Zeittafel*, München, 1998, p. 171.

²³ *Ibid.* p. 173.

²⁴ Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 23.

²⁵ Hagen SCHULZE, *Op. cit.*, p. 174.

²⁶ *Ibid.*, p. 175.

²⁷ Pierre JOYE, hoofdredacteur van het communistische dagblad *La Voix du Peuple*, in Marcel LIEBMAN, Rudi VAN DOORSLAER en José GOTOVITCH, *Op. cit.* p. 94

²⁸ J. GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 72.

²⁹ Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 90; Rudi VAN DOORSLAER, Etienne VERHOEYEN en Herman VAN de VIJVER, *Het Verzet 2*, Deel 6 in de reeks *België in de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen-Amsterdam, 1988, p. 25.

³⁰ J. GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 79; Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 89;

Tegen die achtergrond weigeren de communistische parlementsleden de regering het vertrouwen, maar keuren ze wel de begroting van Landsverdediging goed.³¹ Dat is de opstelling die Noël in de Senaat aankondigt, zij het in minder breedvoerige bewoordingen dan voorheen.³² De communistische fractie wil koste wat kost de vrijheid en onafhankelijkheid van België verdedigen, zo preciseert hij.³³ Drie weken vóór de Duitse inval maakt zijn collega Isidore Heyndels de pijnlijke balans op. Om te beginnen hekelt hij de lakse houding tegenover het fascisme van de jongste jaren en het “verraad van München”. Door hun meegaande politiek hebben Frankrijk en Groot-Brittannië de Sovjet-Unie naar het niet-aanvalspact gedreven.³⁴ Hij is er niet over te spreken dat de communisten nu als bondgenoten van Hitler worden beschouwd: “*Wij, die tegen die politiek protesteerden, die het verraad vanwege de leiders der Westersche mogendheden tegenover deze landen aankloegen, werden toen voorgesteld als oorlogsophitsers. Zooals men ons nu wil doen doorgaan als de bondgenooten van Hitler, werden wij toen beschuldigd den oorlog te willen tegen Hitler.*”³⁵ Tenslotte heeft de bevolking volgens Heyndels geen enkel belang bij de komende oorlog. Hij vindt de regering te toegeeflijk tegenover het Frans-Britse blok. Ze zou beter een strikte neutraliteit handhaven.³⁶ Overigens heeft Heyndels enkele maanden tevoren reeds zijn steun toegezegd aan het actiecomité *Vrede door neutraliteit*.³⁷ Dat comité is bemand door Vlaams-nationalisten als Frans Daels, Victor Leemans en Cyriel Verschaeve die later in de collaboratie zullen stappen.³⁸

Zoals Heyndels aangeeft, staat het niet-aanvalspact voor een groot deel van de Belgische bevolking en bewindslui gelijk met een echt bondgenootschap, een vriendschapsverdrag zelfs.³⁹ Daarnaast ijveren de communisten voor een verhoging van de soldij en ageren ze tegen een werktijdverlenging in de mijnen.⁴⁰ Samen met de pijlen die de communistische pers afvuurt tegen het Frans-Britse “imperialisme”, zorgt dat voor een groot wantrouwen bij de Belgische regering. Ze beschuldigt de communisten van defaitisme en probeert hun pers lam te leggen.⁴¹ Tijdens november-december 1939 komt het tot een kat-en-muisspelletje waarbij het dagblad *La Voix du Peuple* eerst wordt omgedoopt tot *Le Drapeau Rouge* en in totaal zeven keer van naam verandert om aan vervolging te ontsnappen.⁴² Tijdens de eerste maanden van 1940 mogen er geen communistische kranten meer verschijnen.⁴³ Bovendien worden propagandisten aangehouden en vinden er huiszoekingen plaats, zelfs bij parlementsleden.⁴⁴ De regering-Pierlot laat een wet ter verdediging van de nationale instellingen goedkeuren die vooral de communisten viseert.⁴⁵ Ten slotte is er de vrees voor “een vijfde colonne”. Minister van Justitie Paul-Émile Janson geeft alvast opdracht lijsten aan te leggen van verdachten die bij een eventueel gewapend conflict moeten worden aangehouden. Daarin wordt ruime plaats

³¹ J. GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 71.

³² *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 6 september 1939, buitengewone machten, p. 18-20.

³³ *Ibid.*, p. 20.

³⁴ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 17 april 1940, begroting Buitenlandse Zaken, p. 958.

³⁵ *Ibid.*, p. 957.

³⁶ *Ibid.*, p. 957-958..

³⁷ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *L'an 40. La Belgique occupée*, Brussel, 1971, p. 42 en 58 ; Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 99.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Maurice DE WILDE, *De Kollaboratie*, Deel 5 in de reeks *België in de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen-Amsterdam, 1985, p. 8.

⁴⁰ Rudi VAN DOORSLAER, Etienne VERHOEYEN en Herman VAN de VIJVER, *Op. cit.*, p. 25.

⁴¹ *Ibid.*, p. 27 ; Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 91-95 en p. 103-104.

⁴² Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 72.

⁴³ Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 103.

⁴⁴ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.* p. 73-74; Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 91-95 en p. 105.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 108-109; Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 74-78.

toebedeeld aan de communisten.⁴⁶ Toch heeft die repressie veeleer een averechts effect. Het saamhorigheidsgevoel van de communisten heeft er enkel baat bij.⁴⁷

Een en ander laat de Senaat zeker niet onberoerd. Dat Noël persvrijheid eist voor de communistische bladen, valt in slechte aarde bij senator Joseph Bologne (BWP) en de liberale minister van Binnenlandse Zaken Albert Devèze. Ze verwijten de communisten naar de pijpen van Moskou dansen en recentelijk zelfs met Hitler vriendschap hebben gesloten.⁴⁸ Heyndels dringt aan op het verhogen van de soldij en spreekt tegen dat de communisten het moreel van de soldaten zouden ondermijnen, zoals baron Nothomb in de Senaat heeft beweerd.⁴⁹ De repressie spaart de senatoren niet. Er gebeuren huiszoekingen bij Heyndels – volgens leden van de Kamer, zelfs zonder gerechtelijk bevel⁵⁰ - en Tincler. Bij die laatste worden er in diens afwezigheid verboden kranten en brochures in beslag genomen.⁵¹ Op 27 februari 1940 verwerpt de Senaat de hoogdringendheid van zijn vraag tot interpellatie daaromtrent aan minister Janson.⁵²

Dezelfde dag doet zich bovendien een jammerlijk incident voor. Blijkbaar kan de communistische Senaatsfractie niet dezelfde saamhorigheid opbrengen als de rest van de beweging. Tincler verklaart namelijk dat Noël gezien zijn “lafheid” tegenover de repressieve regeringsmaatregelen uit de partij is gestoten en dus niet meer tot de fractie behoort.⁵³ Voorzitter Gillon laat weten dat de Senaat slechts matig is geïnteresseerd in hun interne twistpunten, maar vindt wel dat Noël zich moet kunnen verdedigen.⁵⁴ Noël legt uit dat hijzelf ontslag heeft genomen uit de CPB en dat zijn uitsluiting daarna is gevolgd. Zijn beslissing wil hij nu nog niet toelichten, want het zou inderdaad van lafheid getuigen de partij aan te vallen op een ogenblik dat ze zich zo moet verweren tegen de regering. Noël wil enkel kwijt dat hij de partij verlaten heeft gelet op corrupte elementen binnen haar leiding.⁵⁵ Er blijkt nergens uit dat hij formeel ontslag neemt als senator.

Na de Duitse inval

Op 10 mei 1940 en de daaropvolgende dagen maken de Belgische autoriteiten werk van hun eerdere plannen tegen “de vijfde kolonne”. Enkele duizenden verdachte vreemdelingen en Belgen worden administratief aangehouden en geïnterneerd.⁵⁶ Hetzelfde gebeurt overigens in landen als Polen, Noorwegen, Nederland en Frankrijk die evenzeer met een Duitse invasie te maken krijgen.⁵⁷ In België gaat het om Vlaams-nationalisten, rexisten, communisten, gewezen vrijwilligers van de Internationale Brigades, maar ook om Duitsers of Oostenrijkers die zich in

⁴⁶ *Ibid.*, p. 105-109 en 120; Rudi VAN DOORSLAER, Etienne VERHOEYEN en Herman VAN de VIJVER, *Op. cit.*, p. 27; Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 118-119.

⁴⁷ Rudi VAN DOORSLAER, Etienne VERHOEYEN en Herman VAN de VIJVER, *Op. cit.*, p. 27; José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 83.

⁴⁸ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 5 december 1939, begroting Binnenlandse Zaken, p. 17-19.

⁴⁹ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 12 december 1939, begroting passieve luchtbescherming, p. 91-92.

⁵⁰ Het gaat om Julien LAHAUT (*Parlementaire Handelingen*, Kamer, 18 januari 1940, begroting Justitie, p. 346) en Xavier RELECOM (*Parlementaire Handelingen*, Kamer, 28 februari 1940, begroting Binnenlandse Zaken, p. 792).

⁵¹ *Ibid.*; *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 27 februari 1940, vraag om interpellatie, p. 631.

⁵² *Ibid.*, p. 631-632.

⁵³ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 27 februari 1940, ordemotie, p. 631.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*, p. 632.

⁵⁶ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 105 ; Frank SEBERECHTS, *De weggevoerden van mei 1940*, Antwerpen, 2014, passim.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 273.

België hebben gevestigd wegens hun politieke opinie of Joodse herkomst. Bij de Belgen zijn er heel wat parlementsleden. Die genieten in principe onschendbaarheid, een grondwettelijke waarborg die minister Janson evenwel van tafel heeft geveegd met het argument dat het enkel om een administratieve maatregel gaat.⁵⁸ De aangehouden worden eerst in Belgische gevangnissen ondergebracht en daarna getransporteerd naar Franse kampen als Le Vernet, Saint-Cyprien en Gurs.⁵⁹ Of de verdachte effectief wordt opgepakt en in Frankrijk belandt, hangt sterk af van de snelheid van de Duitse opmars. Wie in de oostelijke provincies op de lijsten staat, maakt veel minder kans op arrestatie en internering in Frankrijk.⁶⁰ Het transport gebeurt per trein, in afschuwelijke omstandigheden. Bij elke halte zijn de verdachten het mikpunt van publieke verachting en vaak worden de wagons overschilderd met woorden als “vijfde colonne” en “parachutisten”; aan boord zijn de hygiëne en voedselvoorziening beschamend.⁶¹ Mishandelingen, diefstallen en plunderingen ontbreken evenmin.⁶² Aangekomen in de kampen, zien de communisten hun strijdgenoten uit landen als Frankrijk, Duitsland en Spanje weer.⁶³ In Le Vernet helpen Vlaams-nationalisten en communisten elkaar bij de bevoorrading en andere praktische beslommeringen.⁶⁴ Het kamp aldaar is immers uitgegroeid tot een repressieve strafinrichting en haalt volgens sommigen qua voeding, hygiëne en uitrusting zelfs niet het niveau van de Duitse concentratiekampen!⁶⁵ Anderen die nadien nog wel de Duitse concentratiekampen meemaken, gewagen later van twee maanden vakantie.⁶⁶ Hoe dan ook tracht minister van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid Arthur Vanderpoorten de vrijlating te regelen van de Belgische gevangenen die in Le Vernet verblijven.⁶⁷ Van zijn kant toont de Duitse bezetter zich begaan met het lot van de verdachten en hij laat de meeste van hen in juli 1940 terugkeren; enkel de Joden en vreemdelingen blijven in de Franse kampen achter.⁶⁸

Op 13 mei 1940 meldt *Le Soir* de arrestatie van communistische parlementsleden, onder meer die van de senatoren Heyndels, Noël en Tincler. Volgens nog andere bronnen⁶⁹ wordt Heyndels inderdaad op 10 mei 1940 aangehouden en opgesloten in de gevangenis van Vorst; nadien wordt hij op een konvooi gezet met als bestemming Le Vernet. Hij ondervindt dus naar alle waarschijnlijkheid vele van de daaraan verbonden beproevingen. Gezien zijn toetreding tot *Vrede door neutraliteit* kan evenmin worden uitgesloten dat hij bijdraagt tot de logistieke samenwerking met de Vlaams-nationalisten. Aangezien de operatie tegen de verdachten in Luik

⁵⁸ *Ibid.*, p. 42-43.

⁵⁹ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 114.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 113; Frank SEBERECHTS, *Op. cit.*, p. 71.

⁶¹ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 114.

⁶² Frank SEBERECHTS, *Op. cit.*, p. 152-154.

⁶³ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 115.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Frank SEBERECHTS, *Op. cit.*, p. 164-166.

⁶⁶ Maurice DE WILDE, *Op. cit.*, p. 27.

⁶⁷ Frank SEBERECHTS, *Op. cit.*, p. 190.

⁶⁸ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 117-118.

⁶⁹ Isidore Heyndels wordt in dat verband diverse malen vernoemd in het dagblad *Volk en Staat*, met name in de artikelen die later door hoofdredacteur Antoon Mermans zijn opgenomen in zijn boek *De parachutisten van Orléans, De Schelde, 1940* (e-mail van Frank Seberechts, 29 september 2020). Hij is ook te zien op een groepsfoto die later van de bevrijde gevangenen van Le Vernet is gemaakt en die is afgedrukt in Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, tussen p. 120 en 121 (e-mail van José Gotovitch, 2 oktober 2020). De bewuste foto bevindt zich eveneens in de collecties van het Archief voor nationale bewegingen (ADV), nr. VFA 360). Zie ook: Frank SEBERECHTS, *De weggevoerden van mei 1940*, Antwerpen, 2014, p. 56; Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 119; José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 632;

[https://www.odis.be/hercules/toonPers.php?taalcode=nl&id=85290#PS_BIOGRAFIE_85290], geraadpleegd op 13 augustus 2020.

voornamelijk de communisten viseert ⁷⁰, wordt vermoedelijk ook Noël aangehouden. In het vooruitzicht van de nakende intocht van de Duitse troepen besluiten de Luikse autoriteiten evenwel op 12 mei 1940 alle politieke gevangenen vrij te laten.⁷¹ Noël lijkt bijgevolg aan het transport naar de Franse kampen te ontsnappen. Uit het archief van de Senaat blijkt dat Tincler zich tijdig uit de voeten kan maken. Op 11 mei 1940 verneemt hij via de radio het voorbarige bericht van zijn arrestatie en die van zijn collega's. Hij steekt de Franse grens over, maar keert na tien dagen gewoon terug naar zijn thuisadres in Couillet. Daar hervat hij zijn werkzaamheden als gemeenteraadslid.⁷²

Dat zij eveneens als verdachten zijn behandeld, sterkt aanvankelijk de communisten in hun overtuiging dat ze niets hoeven te verwachten van “de burgerlijke democratie” en dat de slogan *noch Londen, noch Berlijn* de enig juiste blijft.⁷³ Zo valt te lezen in de communistische bladen die na de capitulatie gedurende een beperkt aantal weken opnieuw mogen verschijnen.⁷⁴ De Duitse bezetter onderwerpt hen nog niet aan censuur, maar vraagt wel dat ze het nationaalsocialisme zouden aanvaarden als doctrine. Zodra de CPB haar weigering mededeelt, wordt haar dagblad *La Voix du Peuple* verboden. Vervolgens besluit de communistische pers opnieuw ondergronds te gaan.⁷⁵ De CPB zelf wordt nog niet formeel verboden. Het niet-aanvalspact is nog in werking en naar buiten toe hangt de partij nog steeds de thesise van de imperialistische oorlog aan. Theorie en praktijk lopen evenwel niet steeds in hetzelfde spoor. In de praktijk zit de CPB niet stil, maar probeert ze zich waar te maken als actiep partij.⁷⁶ Vandaar dat de communisten tijdens de eerste maanden van de bezetting een aanwezigheidspolitiek voeren om de belangen van de bevolking zoveel als mogelijk te verdedigen, bijvoorbeeld op het vlak van de repatriëring en de bevoorrading.⁷⁷ Vanaf het najaar van 1940 nemen ze het initiatief tot stakingen en formuleren ze meer en meer sociale eisen tegenover de gevolgen van de bezetting. Ze willen de massa mobiliseren niet alleen voor meer brood, maar uiteindelijk ook voor de vrijheid en onafhankelijkheid van het land.⁷⁸ Tijdens het voorjaar van 1941 vinden de eerste schermutselingen plaats tussen communistische militanten en collaboratiebewegingen.⁷⁹

Na hun terugkeer in België engageren zowel Heyndels als Tincler zich sterk in de heropstart van de communistische beweging en de ondergrondse pers. Heyndels neemt het voortouw in de Vlaamse rand rond Brussel⁸⁰ en maakt deel uit van het Vlaamse secretariaat van de Brusselse federatie.⁸¹ Hij wordt stichter en “hoofdopsteller” van het sluikblad *Strijd*.⁸² Tincler neemt in

⁷⁰ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 113; Frank SEBERECHTS, *Op. cit.*, p. 73-74.

⁷¹ *Ibid.*, p. 74-75; Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 113.

⁷² Verklaring van Valentin Tincler, 27 oktober 1940 (Archief van de Senaat, BSEN/WWII/QUAE/681/8/1385).

⁷³ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 121.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 411

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ José GOTOVITCH, ‘Oorlog en bevrijding, de eerste gegevens van een wetenschappelijke benadering’, in: Marcel LIEBMAN, Rudi VAN DOORSLAER en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 67.

⁷⁷ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH. *Op. cit.*, p. 408 en p. 417; Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 143.

⁷⁸ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH. *Op. cit.*, p. 419-420 ; José GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore.. Résistance et parti communiste. Les communistes belges de 1939 à 1944. Un aspect de l'histoire de la Résistance en Belgique*, Brussel, 2018, p. 128-134.

⁷⁹ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 421; Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 173-178.

⁸⁰ Levensbeschrijving van Isidore Heyndels,

[https://www.odis.be/hercules/toonPers.php?taalcode=nl&id=85290#PS_BIOGRAFIE_85290] , geraadpleegd op 14 augustus 2020.

⁸¹ José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 632

⁸² *Ibid.*; levensbeschrijving van Isidore Heyndels,

[https://www.odis.be/hercules/toonPers.php?taalcode=nl&id=85290#PS_BIOGRAFIE_85290] , geraadpleegd op 14 augustus 2020; beslissing in verband met de toekenning van weerstander door de sluikpers, 31 januari 1956 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Isidore Heyndels).

Charleroi de leiding in handen.⁸³ Hij laat aldaar vanaf oktober 1940 het clandestiene blad *L'Étincelle* verschijnen, maar blijft ook actief binnen het federale partijsecretariaat.⁸⁴ Over Noël zijn geen nadere gegevens bekend tijdens het eerste bezettingsjaar.

Aanvankelijk stelt de bezetter zich jegens de communisten neutraal op. Het militaire bestuur wil tegenover hen geen repressie voeren gezien het niet-aanvalspact en zoveel mogelijk bevolkingslagen, dus zeker ook de arbeiders, te vriend houden.⁸⁵ De *Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst* (SIPO-SD) daarentegen ligt op de loer, wil zelfs tot arrestaties overgaan, maar voorlopig houdt Berlijn de boot af.⁸⁶ Wordt om tactische redenen het verbod op de CPB opgeschort, dan laat Constantin Canaris, hoofd van de SIPO-SD Dienststelle Brüssel, in samenspraak met Berlijn, wel een speciaal kaartenregister aanleggen. In april 1941 zijn op die wijze 1.800 communisten geficheerd van wie ongeveer 320 leiders en militanten.⁸⁷ Een maand later vragen de Duitse autoriteiten te Luik aan burgemeester en senator Joseph Bologne alsook aan procureur-generaal Alfred Destexhe overzichten op van communistische en antifascistische organisaties en leidinggevendens.⁸⁸ De naam van Walther Noël komt voor op de lijsten van mandatarissen die beiden meedelen.⁸⁹ Inmiddels staat ook het licht bij het militaire bestuur op oranje. Achter de toegenomen sociale agitatie ziet het bestuur immers vooral de hand van de communisten.⁹⁰

Begin juni 1941 stemt Berlijn uiteindelijk in met arrestaties, maar vraagt het wel om met de uitvoering ervan te wachten.⁹¹ De aanval tegen de Sovjet-Unie is op handen en het komt erop aan geen slapende honden wakker te maken.⁹² Aangezien Groot-Brittannië stand heeft gehouden en een compromisvrede afwijst, heeft Hitler namelijk zijn geopolitieke strategie gewijzigd. Wilde hij eerst Groot-Brittannië de duimen laten leggen en daarna tegen de Sovjet-Unie ten strijde trekken, dan verkiest hij nu het omgekeerde: eerst de Sovjet-Unie overwinnen om Groot-Brittannië de *Festlandsdegen* – de Britse medestander op het Europese continent – uit de hand te slaan en zo de Britten tot vrede dwingen!⁹³

Operatie *Sonnenwende* – de arrestatie van Heyndels en Noël

Zondag 22 juni 1941. De zon schijnt en vele communistische militanten zijn op uitstap of aan het picknicken.⁹⁴ Aan de vooravond echter heeft Pierre Joye, de voormalige hoofdredacteur van *La Voix du Peuple* onrustwekkende berichten gecapteerd op de korte golf. Ze zijn uitgestuurd door een Amerikaanse journalist uit Turkije. Joye aarzelt niet, verwittigt zijn naaste vrienden en duikt onder bij zijn schoonfamilie in Ath.⁹⁵

⁸³ Rudi VAN DOORSLAER, *Op. cit.*, p. 183.

⁸⁴ José GOTOVITCH, *Notice biographique de Valentin Tincler, s.d.* . Wij danken het CARCoB voor het beschikbaarstellen van de genoemde notitie.

⁸⁵ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 422.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 422-423.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 423; José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 156.

⁸⁸ *Ibid.*, p. 157; Albert DE JONGHE, 'De aanhouding van Luikse Communisten op 22 juni 1941', in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1980, nr. 3, p. 7-31; vonnis van de Krijgsraad van Charleroi van 24 januari 1946 (Bologne-Destexhe), in *Journal des Tribunaux*, 27 januari 1946, p. 97-104.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 99 en 102.

⁹⁰ Jules GÉRARD-LIBOIS en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 423

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*; José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 156.

⁹³ Hagen SCHULZE, *Op. cit.*, p. 176.

⁹⁴ José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 158.

⁹⁵ *Ibid.*

Diezelfde zondag zijn de Duitse troepen aan de operatie *Barbarossa* begonnen, hun intocht in de Sovjet-Unie. Parallel daarmee maken de Duitsers in de bezette gebieden werk van de operatie *Sonnenwende*, d.w.z. de massale aanhouding van communistische militanten en sympathisanten, die een bedreiging vormen voor de veiligheid van het *Reich*.⁹⁶ Ook naar België wordt nu het codebericht gestuurd om de omslagen met aanhoudingsmandaten te openen en er gevolg aan te geven.⁹⁷ De verenigde Duitse politiediensten pakken 337 personen -meestal communisten, maar ook linkse socialist en trotskisten – op.⁹⁸ Aan het einde van de maand is het aantal arrestanten opgelopen tot 427.⁹⁹ Canaris meldt tevreden te zijn over het nut van het aangelegde gegevensbestand.¹⁰⁰ Niettemin zijn de meeste leden van de nationale leiding aan de actie ontsnapt.¹⁰¹ Hoe dan ook is voortaan elke communist vogelvrij en in augustus 1941 wordt de CPB officieel verboden.¹⁰² Wie als communistisch militant nog in vrijheid verkeert, voelt zich wel verlost van het niet-aanvalsact.¹⁰³

De operatie *Sonnenwende* treft te Vilvoorde Heyndels en te Luik Noël. Zij worden respectievelijk in het fort van Breendonk en de citadel van Hoei opgesloten.¹⁰⁴ Volgens een getuige ondergaat Heyndels in Breendonk een bikkelharde behandeling en wordt hij er gedwongen tot onmenselijke arbeid.¹⁰⁵ Breendonk is inderdaad op weg het “kamp van de sluipende dood” te worden, want het combineert ondervoeding, dwangarbeid en mishandelingen.¹⁰⁶ Doorgaans beginnen de folteringen er reeds bij het onthaal. Nieuwelingen zoals Heyndels moeten spitsroeden lopen tussen twee rijen Wehrmacht-soldaten die hen slaan met hun geweerkolven of schoppen met hun laarzen.¹⁰⁷ Daarna worden de gevangenen op een rij gezet in de toegangstunnel of op de westelijke binnenplaats, met het gezicht naar de muur gekeerd.¹⁰⁸ Willekeur is troef en het valt zeker niet uit te sluiten dat Heyndels ook daar klappen krijgt, tegen de muur wordt geduwd en dat het beton zijn gelaat openhaalt. In de zomer van 1941 voert de SS bovendien een strenger arbeidstempo in en mogen gevangenen geen pakjes meer van familieleden ontvangen.¹⁰⁹ Gevangenen zoals Noël die in de citadel van Hoei terechtkomen, hebben daarentegen nog wel recht op voedselpakketten vanwege hun familie.¹¹⁰ In vergelijking met hun lotgenoten uit Breendonk maken de gevangenen van Hoei alleszins een doorvoede indruk als de deportatiewagons vanuit beide detentieplaatsen aan de Duitse grens worden aaneengehaakt.¹¹¹ Wie vanuit Hoei in een Duits concentratiekamp aanbelandt, doet dat

⁹⁶ Albert DE JONGHE, *Art. cit.*, p. 7; José GOTOVITCH, ‘Introduction à l'étude de la déportation: Le convoi du 22 septembre 1941’, in: *Cahiers d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1967, p. 111.

⁹⁷ José GOTOVITCH, ‘Oorlog en bevrijding, de eerste gegevens van een wetenschappelijke benadering’, in: Marcel LIEBMAN, Rudi VAN DOORSLAER en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 68.

⁹⁸ *Ibid.*; José GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore.. Résistance et parti communiste. Les communistes belges de 1939 à 1944. Un aspect de l'histoire de la Résistance en Belgique*, Brussel, 2018, p. 159.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ José GOTOVITCH, ‘Oorlog en bevrijding, de eerste gegevens van een wetenschappelijke benadering’, in: Marcel LIEBMAN, Rudi VAN DOORSLAER en José GOTOVITCH, *Op. cit.*, p. 68.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*, p. 68-69.

¹⁰⁴ Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossiers isidore Heyndels en Walther Noël.

¹⁰⁵ Verklaring van Georges Walraeve, 29 april 1952 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Isidore Heyndels).

¹⁰⁶ Patrick NEFORS, *Breendonk 1940-1945, De geschiedenis*, Antwerpen, 2004, p. 33.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 48.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 57; James M. DEEM, *De gevangenen van Breendonk. Persoonlijke getuigenissen uit een SS-kamp*, Schoten-Amsterdam, 2015, p. 93 en 116.

¹¹⁰ *Ibid.*, p. 137.

¹¹¹ *Ibid.*, p. 135-137.

in een veel minder kritische toestand dan degene die Breendonk heeft moeten doorstaan; hij maakt ook meer kans de kampen te overleven.¹¹²

De arrestatie van Tincler

Net als in mei 1940 weet Tincler aan arrestatie te ontsnappen tijdens de operatie *Sonnenwende*. Wellicht is zijn lidmaatschap van het federale partijsecretariaat daaraan niet vreemd. Tincler duikt onder en begint in Charleroi een partizanengroep uit te bouwen.¹¹³ Ditmaal evenwel is zijn vrijheid niet van lange duur.

Op 28 oktober 1941 loopt het mis. Die dag wordt Tincler op straat opgepakt te Charleroi, net voor de Université du Travail. Hij is verklikt door een gewezen communistische militant die na de bevrijding ter dood zal worden veroordeeld.¹¹⁴ Een tiental dagen later komt zijn aanhouding ter sprake in Berlijn, in een vertrouwelijk rapport van het *Reichssicherheitshauptamt* aan het hoofdkwartier van de NSDAP.¹¹⁵ Het rapport omschrijft Tincler als “*kommunistischer Spitzenfunktionär*” en “*Hauptorganisator kommunistischer Sabotage- und Terrorgruppen*”. Volgens het rapport heeft Tincler tijdens de afgelopen maanden de illegale CPB beduidend sterker uitgebouwd en heeft hij bij zijn aanhouding valse identiteitspapieren, communistische geschriften, adressen en pistolenmunitie op zak.

Tincler wordt opgesloten in de gevangenis van Charleroi. Daar ondergaat hij volgens een medegevangene martelingen vanwege de Gestapo.¹¹⁶ In januari 1942 wordt hij overgebracht naar de gevangenis van Bergen.¹¹⁷ Zijn echtgenote kan hem daar voorzien van linnengoed en voedsel, wat maakt dat hij aanvankelijk optimistisch is gezind. Hij bekommert zich ook om de vorderingen van zijn dochter op school.¹¹⁸ Maar in een latere brief aan zijn vrouw wordt zijn toon ongeruster. Hij gelooft niet dat de zaken goed voor hem zullen aflopen.¹¹⁹ Mocht hij verdwijnen, dan zal zijn vrouw volgens hem wel over zijn senatorenvergoeding kunnen beschikken vanaf september 1941.¹²⁰ « *Élève bien la petite* », zo drukt hij haar op het hart, « *fais en sorte qu'elle soit toujours honnête et loyale et qu'elle ne m'oublie pas. Je te suis reconnaissant pour tout ce que tu as fait pour moi, toutes les difficultés que je t'ai créés (...) Je vous embrasse toutes deux une million de fois, adieu, peut-être au revoir, cache et conserve cette lettre* ».

¹¹² José GOTOVITCH, 'Introduction à l'étude de la déportation: Le convoi du 22 septembre 1941', in: *Cahiers d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1967, p. 105.

¹¹³ Verklaring van Yvonne LEDOUX, 12 maart 1949 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Valentin Tincler); José GOTOVITCH, *Notice biographique de Valentin Tincler*, s.d.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ Reichssicherheitshauptamt, Amt IV, *Meldung wichtiger Staatspolizeilicher Ereignisse*, Nr. 3 von 7. November 1941, p. 2, 1.2.2.1/11292565/ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

¹¹⁶ Verklaring van Emmanuel Willems, 5 maart 1949 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Valentin Tincler).

¹¹⁷ José GOTOVITCH, *Notice biographique de Valentin Tincler*, s.d.

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ Lettre envoyée par M. Tincler à sa femme, s.d. (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Valentin Tincler).

¹²⁰ *Ibid.* Het militaire bestuur laat per 1 december 1940 de uitbetaling van de parlementaire vergoedingen stopzetten (brief van Militärbefehlshaber Alexander von Falkenhausen aan de voorzitter van het comité van secretarissen-generaal, 27 november 1940, Archief van de Senaat, BSEN/WWII/QUAE 681/8/1385). Nadien betaalt de *Caisse d'Avances et de Prêts* in het geheim nog wel de helft uit, bij wijze van voorschot en op voorwaarde dat de betrokkene hulpbehoevend is (Herman VAN GOETHEM in zijn commentaar bij August DE SCHRIJVER, *Oorlogsdagboeken 1940-1942*, Tielt, 1998, p. 201).

Deportatie en overlijden

Op 22 september 1941 vertrekt één van de eerste collectieve transporten van Belgische politieke gevangenen naar Duitsland. De Duitse politiediensten willen ook in België werk maken van een confidencieel decreet om aan de veelvuldige arrestaties in de bezette gebieden een nieuwe, onheilspellende bestemming te geven.¹²¹ Alle priesters-aanstokers, vijandige Tsjechen en Polen, communisten en ander tuig moeten voor voldoende lange tijd naar een concentratiekamp worden gestuurd, zo wil Heinrich Müller, het hoofd van de Gestapo.¹²²

Het konvooi van 22 september omvat 250 gevangenen, voornamelijk communisten en vreemdelingen, afkomstig uit de citadel van Hoei en het fort van Breendonk.¹²³ Gezien de geheimhouding die Müller heeft opgelegd, zijn de gedeporteerden onwetend over hun lot. Sommigen geloven hun vrijheid tegemoet te gaan.¹²⁴ Maar twee dagen later is hun droom ten einde. De poorten van het concentratiekamp Neuengamme openen zich.¹²⁵ Walther Noël maakt deel uit van de 250 die een calvarie moeten afleggen. Slechts 51 van hen zullen de lijdensweg overleven.¹²⁶ De eliminerende werking van het concentratiekampstelsel treft inderdaad des te meer de eerste geïnterneerden en gedeporteerden.¹²⁷

Het kamp van Neuengamme, gelegen op 30 kilometer van Hamburg, is opgericht in 1938 als bijkamp van Sachsenhausen en in 1940 een zelfstandig hoofdkamp geworden.¹²⁸ Ontworpen met een capaciteit voor 2.000 gedetineerden, zal Neuengamme tegen het einde van de oorlog 38.000 gedetineerden tellen en zullen er in totaal meer dan 100.000 personen zijn gepasseerd van wie 3.650 Belgen.¹²⁹ Binnen de classificatie die de nazi's van hun kampen hebben opgemaakt, behoort Neuengamme tot het type II, d.w.z. bestemd voor de meest schuldige gevangenen die evenwel nog vatbaar zijn voor heropvoeding.¹³⁰ Niettemin kent Neuengamme een uitzonderlijk hard regime, decimerend zelfs.¹³¹ Het voedsel is er zo schaars dat sommige gevangenen reeds een paar maanden na aankomst van honger omkomen.¹³² Vanaf 1942 vinden er openbare executies plaats.¹³³

Slechts veertien overlevenden van het konvooi uit Hoei en Breendonk zullen tot het einde van de oorlog in Neuengamme blijven.¹³⁴ De dwangarbeid, appels en ontberingen eisen reeds vroeg hun tol. Tijdens de zeer koude maanden januari en februari 1942 komen 35 gedeporteerden van

¹²¹ José GOTOVITCH, 'Introduction à l'étude de la déportation: Le convoi du 22 septembre 1941', in: *Cahiers d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1967, p. 95.

¹²² *Ibid.*

¹²³ *Ibid.*, p. 103 en 109.

¹²⁴ *Ibid.*, p. 95.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 96.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 104.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 105.

¹²⁸ [<https://www.kz-gedenkstaette-neuengamme.de/geschichte/>], geraadpleegd op 28 augustus 2020.

¹²⁹ José GOTOVITCH, 'Introduction à l'étude de la déportation: Le convoi du 22 septembre 1941', in: *Cahiers d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1967, p. 96; Ludo VAN ECK en Sis VAN EECKHOUT, *Het boek der kampen*, Antwerpen, 2015, p. 155.

¹³⁰ Nikolaus WACHSMANN, *KL. Een geschiedenis van de Duitse concentratiekampen*, Amsterdam-Antwerpen, 2015, p. 299; José GOTOVITCH, 'Introduction à l'étude de la déportation: Le convoi du 22 septembre 1941', in: *Cahiers d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1967, p. 105.

¹³¹ *Ibid.*, p. 119.

¹³² Ludo VAN ECK en Sis VAN EECKHOUT, *Op. cit.* p. 155.

¹³³ *Ibid.*, p. 156.

¹³⁴ José GOTOVITCH, 'Introduction à l'étude de la déportation: Le convoi du 22 septembre 1941', in: *Cahiers d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1967, p. 105.

het konvooi om.¹³⁵ In juni 1942 richt een tyfusepidemie een zware ravage aan. De SS vat dan haar “tbc-transporten” aan, d.w.z. het evacueren van niet meer rendabele elementen naar andere kampen als Dachau, met het oog op hun liquidatie.¹³⁶ Velen overleven de maand van hun overbrenging niet. Dat is het geval voor 17 van de 50 gedeporteerden van het konvooi die begin augustus in Dachau aankomen.¹³⁷ Onder hen Walther Noël. Hij overlijdt te Dachau op 13 augustus 1942, met als officiële oorzaak “*Versagen vom Herz- und Kreislauf bei Lungenentzündung*” of falen van hart en bloedsomloop, met longontsteking.¹³⁸

Inmiddels is Breendonk een doorgangskamp geworden. Er komen voortdurend nieuwe gevangenen bij, maar de bouw van extra slaapzalen biedt geen afdoende oplossing.¹³⁹ Enkel deportatie kan soelaas brengen en daarom vinden er na 22 september 1941 nog tal van transporten richting Duitsland plaats. Het eerstvolgende konvooi vertrekt op 8 mei 1942 naar het concentratiekamp van Mauthausen, gelegen bij Linz in Oostenrijk.¹⁴⁰ 105 gevangenen gaan hun nieuwe bestemming tegemoet. Tot hen behoren Isidore Heyndels en Valentin Tincler, die een paar dagen tevoren van Mons naar Breendonk is overgebracht.¹⁴¹

Mauthausen en zijn bijkamp Gusen, gelegen nabij Linz in Oostenrijk, zijn ingedeeld in type III, het zwaarste van de naziconcentratiekampen. In die categorie komen gevangenen terecht die nauwelijks verbeterlijk zijn en wier terugkeer “ongewenst” is.¹⁴² Mauthausen beschikt in 1940 al over de grootste en meest dodelijke steengroeve. Gevangenen worden niet geacht het kamp, soms ook als “Mordhausen” betiteld, levend te verlaten.¹⁴³ In de jaren vóór Heyndels en Tincler er aankomen, zijn Mauthausen en Gusen door de SS voornamelijk voorbehouden voor gevangenen die tijdens de Spaanse burgeroorlog aan republikeinse zijde hebben meegevochten.¹⁴⁴ Het is dus zeker niet onmogelijk dat Heyndels en Tincler er strijdmakers terugzien. Maar waarschijnlijk beschouwt de SS hen evenzeer als “linkse ijzervreters” die een speciale behandeling verdienen. In Mauthausen vinden immers tal van “Rode Spanjaarden” de dood. In de steengroeve moeten ze steile, ongelijke treden beklimmen met zware granietblokken op hun rug.¹⁴⁵ De meeste gevangenen overleven de “dodentrap” niet.¹⁴⁶

Op 11 mei 1942 bereikt het transport uit Breendonk het kleine station van Mauthausen. Net als de andere gedeporteerden hebben Heyndels en Tincler dan nog een zware wandeling van vier kilometer voor de boeg. Ze klauteren de steile helling op naar de bergtop waar het kamp zich bevindt. De sterksten ondersteunen de zwakkeren en zieken. Hun colonne wordt geëscorteerd door brullende SS'ers en honden. Al tijdens die eerste beklimming worden er mensen doodgeslagen of doodgetrapt.¹⁴⁷

¹³⁵ *Ibid.*, p. 119.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ *Leichenschauchein*, 13 augustus 1942, 1.1.6.2/10222643/ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

¹³⁹ Patrick NEFORS, *Op. cit.*, p. 34.

¹⁴⁰ James M. DEEM, *Op. cit.*, p. 288.

¹⁴¹ Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossiers Isidore Heyndels en Valentin Tincler. Volgens het *formulier van onderzoek (formulaire d'enquête)* heeft Tincler tot 6 mei 1942 in Mons verbleven.

¹⁴² Ludo VAN ECK en Sis VAN EECKHOUT, *Op. cit.* p. 189 ; Nikolaus WACHSMANN, *Op. cit.*, p. 299.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*, p. 330-331.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 331.

¹⁴⁶ *Ibid.*, Ludo VAN ECK en Sis VAN EECKHOUT, *Op. cit.* p. 194.

¹⁴⁷ Beschrijving ontleend aan hetgeen de meeste aangekomenen in Mauthausen hebben meegemaakt (*Ibid.*, p. 189; Roger RUTTEN, *Van Genk tot Mauthausen. Opmerkelijk verzet en collaboratie in Vlaanderen*, Berchem, 2010, p. 389).

Drie weken later draagt de kampleiding van Mauthausen 50 Belgen over aan het bijkamp Gusen. Zowel Heyndels als Tincler zullen voortaan als *Hilfsarbeiter* in het bijkamp werkzaam zijn.¹⁴⁸ Over hun precieze activiteiten en ervaringen aldaar is er niets bekend. Wel ligt het voor de hand dat ze in opnieuw aanraking komen met folter- en moordpartijen vanwege de SS. Kenmerkend voor Gusen zijn immers de *Totbadeaktionen* of doucheacties. Gevangenen moeten een halfuur of langer doorbrengen onder ijskoude douches die het water onder hoge druk op hun lichamen uitstorten. Sommigen verdrinken in het staande water, anderen bezwijken aan onderkoeling, maar hun geschreeuw is hoe dan ook te horen in het hele kamp.¹⁴⁹

Op 7 augustus 1942 overlijdt Tincler in het kamp van Gusen, officieel aan ontsteking van het maagvlies en de ingewanden.¹⁵⁰ Heyndels wordt enkele maanden later, op 8 november 1942, op een transport naar het concentratiekamp van Dachau gezet waar hij op 23 december 1942 omkomt. In zijn geval vormt falen van hart en bloedsomloop, alsook darmvliesontsteking de officiële doodsoorzaak.¹⁵¹

Het is algemeen bekend dat de officiële doodsoorzaken in de Duitse concentratiekampen met een korrel zout te nemen zijn. Vaak proberen kampartsen de echte redenen te camoufleren of werken ze mee aan de terreur.¹⁵² Ze stoppen zelfs moorden in de doofpot door autopsierapporten en overlijdensakten te vervalsen.¹⁵³ Om al dan niet tot een natuurlijke doodsoorzaak te besluiten, kunnen getuigenverklaringen een aanzet vormen. In de dossiers van Heyndels en Noël bij de Dienst Archief Oorlogsslachtoffers zijn dergelijke verklaringen aanwezig, in dat van Tincler niet. Of hij effectief een natuurlijke dood sterft – en dus niet wordt omgebracht, bijvoorbeeld bij een doucheactie in Gusen – blijft een open vraag.

Op 23 mei 1942 houdt Hitler een donderpreek voor de nazitop. Daarin prijst hij de concentratiekampen als het belangrijkste bolwerk tegen criminelen, de daarmee gelijkgestelde politieke vijanden en andere ontaarden. Als nazi-Duitsland met een interne crisis te maken krijgt, zo schreeuwt hij, moet Himmler alle criminelen in alle concentratiekampen doodschieten, liever dan ze op het Duitse volk los te laten.¹⁵⁴ Hitler lijkt zijn slag thuis te halen, wat zijn illustratie vindt in het omkomen van Heyndels, Noël en Tincler in de maanden daarna. Maar 1942 is evenzeer het jaar waarin de oorlogskansen keren.¹⁵⁵ In november 1942 verslaan de geallieerden bij El Alamein het Afrikakorps; vanaf dan kunnen ze de aanval op Noord-Afrika inzetten en zich laten gelden in de Middellandse Zee. Een maand later wordt duidelijk dat Duitsland zich gewonnen zal moeten geven in de Slag om Stalingrad. De dynamiek die aldus is ingezet, zal op den duur niet enkel leiden tot de bevrijding van West-Europa en ondergang van het Derde Rijk. Eenmaal België bevrijd, kan Senaatsvoorzitter Gillon namelijk ook de communistische senatoren huldigen op de manier die ze verdienen. Isidore Heyndels, Valentin Tincler en Walther Noël bereiken eindelijk, na hun vele omzwervingen en wederwaardigheden, het veld van eer.

¹⁴⁸ Lijst van het KL Mauthausen ter attentie van de Schutzhaftlagerführer van het KL Gusen, 1 juni 1942, 1.1.26.1/1308121/ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

¹⁴⁹ Ludo VAN ECK en Sis VAN EECKHOUT, *Op. cit.* p. 200; Nikolaus WACHSMANN, *Op. cit.*, p. 357.

¹⁵⁰ *Liste de décès de Kdos de Gusen et Quarz (camp de Mauthausen) – service Watson*, 1.1.26.1/1298680/ITS Digital Archive, Arolsen Archives ; *Totenbuch des KL Mauthausen/Kdo. Gusen*, 1.1.26.1/1290968/ITS Digital Archive, Arolsen Archives ; Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Valentin Tincler.

¹⁵¹ Nota van de *Lagerarzt* van het KL Dachau, 23 december 1942, 1.1.6.1/10092607/ITS Digital Archive, Arolsen Archives; *Leichenschauschein*, 23 december 1942, 1.1.6.1/10092609/ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

¹⁵² José GOTOVITCH, 'Introduction à l'étude de la déportation: Le convoi du 22 septembre 1941', in: *Cahiers d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1967, p. 95 ; Nikolaus WACHSMANN, *Op. cit.*, p. 238.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ *Ibid.*, p. 581.

¹⁵⁵ Herman VAN GOETHEM, 1942. *Het jaar van de stilte*, Amsterdam-Kalmthout, 2019, p. 8

Epiloog

Rik (officieel Henri) Heyndels, de zoon van Isidore, zet na diens arrestatie de clandestiene *Strijd* verder.¹⁵⁶ Op 29 juli 1942 wordt hijzelf ook gearresteerd en daarna naar Duitsland gedeporteerd. Hij overleeft evenwel de concentratiekampen en wordt in 1949 kamerlid voor de CPB.¹⁵⁷

Na de Tweede Wereldoorlog blijkt de repatriëring van de lijken van de communistische senatoren onmogelijk. Zoals de meeste overledenen in de concentratiekampen zijn ze verbrand of in een massagraf terechtgekomen, wat elke identificatie, opgraving of repatriëring uitsluit.¹⁵⁸

Bij gebreke aan opvolgers kan enkel Isidore Heyndels tijdens de lopende zittingsperiode in de Senaat worden vervangen. Op 23 augustus 1945 legt Jean Taillard de eed af.¹⁵⁹ Ook hij is in 1940 met de spooktrein naar Le Vernet meegevoerd en later gedeporteerd naar Breendonk, Mauthausen en Dachau.

Op 28 december 1944 heft de Senaat de onschendbaarheid op van senator Joseph Bologne, de socialistische burgemeester van Luik.¹⁶⁰ Hij wordt verdacht van verklikking, want in 1941 heeft hij lijsten met communisten doorgespeeld aan de Duitse bezetter. Na een lang proces spreekt de krijgsraad van Charleroi hem en procureur-generaal Alfred Destexhe vrij op 24 januari 1946.¹⁶¹ De verklikking wordt niet bewezen geacht. Volgens de motivering van de krijgsraad staan op de bewuste lijsten enkel mandatarissen en andere personen die de vijand reeds afdoende kent uit andere bronnen.

Bij de verkiezingen van februari 1946 behaalt de CPB haar hoogste zetelaantal, namelijk zeventien, in de Senaat.¹⁶² Na 22 juni 1941 immers hebben de communisten het voortouw genomen in het gewapende verzet. Ze zijn de drijvende kracht geworden achter het Onafhankelijkheidsfront, de meest daadkrachtige verzetsbeweging. Dat kost de “partij van de gefusilleerden” een hoge menselijke tol, maar maakt ze in de eerste jaren na de bevrijding geweldig populair.

Naarmate de jaren veertig vorderen, raakt de wereld opgedeeld in een westelijk blok onder leiding van de Verenigde Staten en een oostelijk blok onder leiding van de Sovjet-Unie. De Koude Oorlog doet de vrees voor vijanden in eigen huis opnieuw toenemen. Door hun sympathie voor de Sovjet-Unie, de eventuele nieuwe agressor uit het oosten, worden de communisten een tweede maal tot “de vijfde colonne” gerekend.

¹⁵⁶ José GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore.. Résistance et parti communiste. Les communistes belges de 1939 à 1944. Un aspect de l'histoire de la Résistance en Belgique*, Brussel, 2018, p. 631.

¹⁵⁷ Milou (Émile) RIKOU, *Les parlementaires et ministres communistes et apparentés au sein du Parlement et du Gouvernement du Royaume de Belgique, classés par législature et par assemblée (1924-1985)*, Brussel, CARCob, 2012, p. 16. [http://www.carcob.eu/IMG/pdf/parlementaires_du_pcb.pdf, geraadpleegd op 31 augustus 2020].

¹⁵⁸ Brief van het ministerie van Wederopbouw aan de burgemeester van Vilvoorde, 7 november 1949 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Isidore Heyndels); brief van de commissaris voor de Wederopbouw aan de voorzitter van het Rode Kruis, afdeling Luik, 7 juli 1945 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Walther Noël); getuigenis van Georges Walraeve, 13 november 1952 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Walther Noël); brief van het ministerie van Wederopbouw aan de burgemeester van Couillet, 14 oktober 1947 (Dienst Archief Oorlogsslachtoffers, dossier Valentin Tincler).

¹⁵⁹ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 23 augustus 1945, eedaflegging, p. 576.

¹⁶⁰ *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 28 december 1944, vragen tot opheffing van parlementaire onschendbaarheid van de heren Debeuckelaere, Deumen, Bologne, Lysens en Finné, p. 73

¹⁶¹ *Journal des Tribunaux*, 27 januari 1946, p. 97-104. Na beroep wordt het vonnis door het krijgshof van Brussel bevestigd bij arrest van 12 september 1946 (Albert DE JONGHE, *Art. cit.*, p. 8).

¹⁶² Emmanuel GERARD, ‘De Senaat 1918-1970’, in: Véronique LAUREYS en Mark VAN DEN WIJNGAERT (red.), *Op. cit.* p. 122-123.

In de Senaat zakt het zetelaantal van de CPB in 1949 terug tot zes zetels en loopt het verder terug in de jaren vijftig, zestig en zeventig.¹⁶³ De laatste senator van de CPB, Jules Vercaigne (Bergen-Zinnik) zetelt tijdens de zittingsperiode 1981-1985.¹⁶⁴

Sinds enkele jaren is in de Senaat opnieuw een partij vertegenwoordigd die, links van de sociaaldemocratie, een einde wil maken aan de uitbuiting van de mens door de mens. Ingevolge de parlementsverkiezingen van 2019 telt de *Partij van de Arbeid – Parti du Travail de Belgique* vier deelstaatsenatoren en één gecoöpteerde senator.

¹⁶³ *Ibid.*, p. 119-120, 122-123; Mark VAN DEN WIJNGAERT, Martine GOOSSENS en Jos VAN ECHELPOEL, 'De Senaat 1970-1995', in: Véronique LAUREYS en Mark VAN DEN WIJNGAERT (red.), *Op. cit.*, p. 172.

¹⁶⁴ Milou (Émile) RIKOU, *Op. cit.*, p. 16. [http://www.carcob.eu/IMG/pdf/parlementaires_du_pcb.pdf, geraadpleegd op 31 augustus 2020].